

WIJKBESCHRIJVING HELPMAN

Louwrens Hacquebord
Rita Overbeek

INHOUD

1. INLEIDING
2. HELPMAN TOT DE GRENSWIJZIGING VAN 1915
 - 2.1. Tot de negentiende eeuw
 - 2.2. Helpman in de gemeente Haren
3. DE ONTWIKKELING VAN DE WIJK VAN 1915 TOT 1940
 - 3.1. De situatie in 1915
 - 3.2. Plannen
 - 3.3. De ontwikkeling van de wijk 1915-1940
 - Algemeen
 - Woningbouw
 - Voorzieningen en overige bebouwing
4. ONTWIKKELINGEN NA DE TWEEDE WERELDOORLOG
5. GEBIEDEN MET BIJZONDERE STEDEBOUWKUNDIGE WAARDEN
 - 5.1. Het gebied ten zuiden van de oude kern
 - 5.2. De Verlengde Hereweg ten zuiden van de Van Ketwich Verschuur-/Goeman Borgesiuslaan

LITERATUUR

1. INLEIDING

Helpman is een woonwijk in het zuiden van de stad Groningen, aan weerskanten van de Verlengde Hereweg. De begrenzing van de wijk is moeilijk aan te geven. Alleen in het noorden en zuidoosten is er sprake van een duidelijke grens, respectievelijk het Helperdiep en de Esserhaag/Esserweg.

Tot 1915 behoorde het grondgebied ten zuiden van het Helperdiep tot de gemeente Haren. Het Helperdiep was een restant van een voormalige vooruitgeschoven verdedigingsgordel van de stad, de Helperlinie.

Ten zuiden hiervan had zich al vroeg een buurtschap ontwikkeld: Helpman. De hoge ligging op de flanken van de Hondsrug en de aanwezigheid van zandgrond vormden de voorwaarden voor de vestiging van "warmoezerijen" (groentekwekerijen) met daarbij boerderijen.

In de lager gelegen gebieden bevonden zich (met name ten oosten van de Hondsrug) verspreid enige borgen en buitenplaatsen en een klooster. De veengebieden in het westen waren grotendeels onbewoonbaar door jaarlijkse overstromingen van het riviertje de A.

In de loop van de negentiende eeuw breidde het aantal boerderijen zich uit en ontstond enige bedrijvigheid, met name langs het Helperdiep. Hierdoor, en doordat steeds meer welgestelde Groningers een buitenverblijf langs de Hereweg lieten bouwen, werd Helpman meer en meer onderdeel van de stad. Dit resulteerde uiteindelijk in de grenswijziging van 1915.

Nadat het gebied in de uitbreidingsplannen was opgenomen, werd het stukje bij beetje ingevuld met middenstandswoningen, herenhuizen en villa's. Alleen in het noorden, in de nabijheid van de bedrijvigheid bij het Helperdiep werden ook arbeiderswoningen gebouwd.

Na de Tweede Wereldoorlog werden aan beide zijden van de wijk nieuwe wijken gebouwd: aan de oostkant Coendersborg en aan de westkant De Wijert en De Wijert Zuid. De scheiding met de twee laatstgenoemde wijken is vrij duidelijk. Coendersborg daarentegen vormt veel minder een afzonderlijke, duidelijk afgebakende wijk.

In het noorden grenst de wijk aan de Herewegbuurt. Het Helperdiep vormt hier weliswaar een barrière, maar via de Verlengde Hereweg bestaat er desondanks een goede verbinding met de Herewegbuurt (en het centrum). Wat de ontstaansgeschiedenis betreft, bestaan er met deze wijk minder overeenkomsten dan men op basis van de aanwezigheid van de Verlengde Hereweg als 'ontwikkelingsas' zou verwachten (zie "Wijkbeschrijving Herewegbuurt"). Dit is het gevolg van het feit dat de wijk zich ontwikkeld heeft uit de tot 1915 bij de gemeente Haren behorende buurtschap Helpman.

Ten zuiden van de wijk ligt de huidige gemeente Haren. Hier zet de villabebouwing van het zuidelijk deel van de wijk zich door. Van deze gemeente is in het kader van het

MIP door de provincie Groningen een afzonderlijke beschrijving gemaakt (zie "Gemeentebeschrijving Haren"). De onmiskenbare samenhang tussen beide gebieden komt in de algemene stadsbeschrijving aan de orde.

2. HELPMAN TOT DE GRENSWIJZIGING VAN 1915

2.1. Tot de negentiende eeuw

De wijk Helpman heeft zich ontwikkeld uit een buurtschap die ontstaan was op de Hondsrug, een zuidoost-noordwest lopende zandrug die ontstond als gevolg van een landijs-stuwing. Al ver voor het begin van onze jaartelling vestigden zich op deze hoger gelegen rug de eerste mensen. De nederzetting Helpman ontstond waarschijnlijk in de Romeinse tijd.

Ten westen van de Hondsrug liep het riviertje de A en ten oosten ervan de Hunze. Deze riviertjes, die ten noorden van de stad samenstroonden en in verbinding stonden met de zee, veroorzaakten regelmatig overstromingen in de lager gelegen gebieden. Door de aanleg van dijken vanaf de twaalfde eeuw kwam in deze situatie wel enige verbetering maar het zou nog tot halverwege de negentiende eeuw duren voor het probleem geheel uit de wereld was.

Op de Hondsrug liep de enige noord-zuid verbinding die het hele jaar begaanbaar was. Van deze weg werd in de loop der eeuwen veelvuldig gebruik gemaakt door verschillende legers. Hieraan werd ook de latere naam ontleend: Heerbaan of Heereweg (heer = leger).

Akkerbouw vormde de belangrijkste bron van bestaan. De produkten werden verbouwd op essen. In de lager gelegen delen bevonden zich hier en daar ook weilanden. Het is waarschijnlijk dat Helpman vroeger een brink heeft gehad. De naam 'Helperbrink' herinnert hier nog aan.

Vanaf de middeleeuwen vond (onder andere) vanuit Helpman ook ontginning van veengebieden op grotere afstand plaats. Waarschijnlijk waren hierbij monniken betrokken, afkomstig van een klooster in de buurt van de huidige begraafplaats Esserveld.

Langzamerhand verschenen aan de voet van de Hondsrug, buiten de nederzettingen, enkele borgen en buitenplaatsen zoals Groenestein en Coendersborg. De plek waar veel later de villa "Hilgheste" werd gebouwd, vormde een bedevaartsoord.

In 1698 werd ten noorden van Helpman naar een ontwerp van Menno van Coehoorn de Helperlinie aangelegd. Dit was een vooruitgeschoven verdedigingsgordel van de stad Groningen die bestond uit een aarden wal met bastions met daarvoor zowel een natte als een droge gracht. De (natte) gracht verbond het Winschoterdiep in het oosten met het Hoornse Diep in het Westen.

2.2. Helpman in de gemeente Haren

Tot het begin van de negentiende eeuw maakte Helpman deel uit van het Gorecht, een afzonderlijk rechtsgebied dat in de praktijk echter volledig beheerst werd door de stad Groningen. In 1811 kwam hierin verandering toen de gemeente Haren gevormd werd. De grens kwam te liggen ter hoogte van het "Boschhuis" tegenover het Sterrebos (zie "Wijkbeschrijving Herewegbuurt"), een stukje ten noorden van de Helperlinie dus. Helpman telde in dat jaar 361 inwoners.

Nadat de Hereweg in 1824 verhard was, werd het onderhoud en beheer ervan overgedragen aan Rijkswaterstaat. Aan de overstromingsproblemen van de lagere gelegen gebieden werd een eind gemaakt door het graven van twee afwaterings-sloten: Het Maar aan de westkant van de Hondsrug en de Woldsloot ten oosten ervan.

Aanvankelijk bleven de boeren ten behoeve van eigen gebruik produceren, met name rogge, gerst, haver en voederknollen. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd de landbouw langzamerhand wat commerciëler. De stad Groningen vormde een snel groeiende afzetmarkt. Hoewel na 1880 de veeteelt een belangrijkere rol ging spelen, bleef ook het areaal tuinbouwgrond groeien. Langs het Helperdiep ontstond rond het midden van de negentiende eeuw enige kleinschalige bedrijvigheid: een paar ververijen, een aantal houtzaagmolens en twee olieslagerijen. Ook langs de afwateringssloten kwamen enkele molens.

Enkele jaren nadat de Vestingwet was aangenomen (1874) volgde de sloop van de aarden wal van de Helperlinie. Op een deel van de vrijgekomen gronden werd een gevangenis gebouwd (zie "Wijkbeschrijving Herewegbuurt"). Om te bewerkstelligen dat deze op het grondgebied van de gemeente Groningen zou komen te liggen, werd de grens met de gemeente Haren in 1884 verschoven naar het Helperdiep.

Tegen het eind van de vorige eeuw raakte Helpman als gevolg van het bebouwen van de Hereweg (zie "Wijkbeschrijving Herewegwijk") meer en meer verbonden met de stad Groningen. De paardentram waarmee sinds 1892 een dienst op Zuidlaren werd onderhouden, droeg aan deze ontwikkeling bij.

Bij het Helperdiep vestigden zich nu ook bedrijven die wegens ruimtegebrek uit de stad vertrokken. Aan de zijstraten van de Verlengde Hereweg werden hier en daar woningen voor de arbeiders gebouwd. Langs de Verlengde Hereweg zelf verrezen herenhuizen en middenstandswoningen waardoor schaalvergroting optrad.

De wens van het Groninger gemeentebestuur om het (eigen) gebied rond de Hereweg een representatief aanzien te

geven, had ook zijn weerslag op het gebied ten zuiden van de oude dorpskern van Helpman, dat nog tot de gemeente Haren behoorde.

Hier werd een groot aantal villa's en landhuizen gebouwd, waarvan enkele met zeer grote, parkachtige tuinen rondom. Enkele voorbeelden zijn Villa Gelria (1872), Hilghesteede (1882), Villa Volonté (1895; gesloopt), Klein Toornvliet (1911) en Sonnevanck (1913).

Tussen 1880 en 1890 werden in Helpman in totaal 145 woningen en villa's gebouwd. In 1899 telde het dorp 951 inwoners.

Na de eeuwwisseling ontwikkelde Helpman zich meer en meer als deel van de stad. De annexatie door de gemeente Groningen per 1 januari 1915 was hiervan het logische vervolg. Hierbij werd de huidige gemeentegrens vastgelegd.

3. DE ONTWIKKELING VAN DE WIJK VAN 1915 TOT 1940

3.1. De situatie in 1915

Op het in 1915 geannexeerde grondgebied was sprake van een grote verscheidenheid aan bebouwing.

De oude kern van de buurtschap Helpman bestond uit boerderijen, voornamelijk ten oosten van de Verlengde Hereweg (Emmastraat, Helperkerkstraat). Als gevolg van de vestiging van enige kleinschalige bedrijvigheid nabij het Helperdiep waren al voor de eeuwwisseling hier en daar ook arbeiderswoningen gebouwd.

In de eerste jaren van de twintigste eeuw was met name aan de Helperoost- en Helperwestsingel op wat grotere schaal arbeiderswoningbouw gepleegd in verband met de toegenomen bedrijvigheid aldaar. Die bedrijvigheid omvatte op het moment van annexatie een bierbrouwerij ("Keizer Barbarossa"), een machinale brei-inrichting, een vleeswarenfabriek, een vleeszouterij, een hoefijzerfabriek, twee houtzagerijen, een ververij en twee wasinrichtingen.

Langs de Verlengde Heereweg stond ter hoogte van de oude kern tevens een aantal herenhuizen en middenstandswoningen. Verder naar het zuiden bestond de bebouwing uit verspreid en op enige afstand van de weg gelegen villa's en landhuizen.

Tenslotte bevonden zich op wat grotere afstand ten oosten van de Verlengde Heereweg nog een aantal oudere borgen en buitenplaatsen (Groenestein, Rustlust, Landlust en Coendersborg).

3.2. Plannen

Al voor de grenswijziging was er tussen Groningen en Haren overleg geweest over de invulling van het grensgebied tussen beide gemeenten. Dit resulteerde in een plan dat de

ontwikkeling van één groot tuindorp inhield. Dit gezamenlijke plan werd aanvankelijk aangenomen maar na bezwaren van enkele landeigenaren alsnog door Gedeputeerde Staten verworpen.

Na de grenswijziging werd het plan voor wat betreft het Gronings grondgebied aan een nadere studie onderworpen. Hoewel er grote onzekerheden bestonden in verband met de toekomstige loop van de spoorlijn(en) (waarvoor diverse plannen lagen; zie de algemene stadsbeschrijving), werd toch een nieuw plan ontworpen en ingediend.

In dit plan was ten zuidoosten van de aan te leggen woonwijk een nieuwe begraafplaats opgenomen. De gemeenteraad had hiertegen ernstige bedenkingen, enerzijds omdat afbreuk zou worden gedaan aan de geplande en reeds gedeeltelijk aanwezige villawijk tussen de begraafplaats en de Verlengde Heereweg, anderzijds omdat men van mening was dat het terrein gereserveerd zou moeten worden voor huisvesting van de arbeidende klasse.

Uiteindelijk werd besloten advies te vragen aan twee deskundigen van buitenaf: de heren H.P. Berlage en W.F.C. Schaap. Samen met J.A. Mulock Houwer (de ontwerper van het plan) vormden ze een commissie die de zaak opnieuw zou bestuderen.

Aanvankelijk werd een afwachtende houding aangenomen, in de hoop dat een kort daarvoor benoemde "Stations-Commissie" meer duidelijkheid zou verschaffen omtrent de spoorwegplannen. Toen uit de rapportage van deze commissie bleek dat dat niet het geval was, zag de commissie voor de uitbreiding van Helpman af van een nadere bestudering van het aanwezige plan.

Nadat in het plan enkele kleine wijzigingen waren aangebracht, aanvaardde de commissie het, overigens "zonder er voor in te kunnen staan dat de ontworpen wijk zich later geheel als logisch gedacht onderdeel zou voegen in het groote groeiende stadsmechanisme" (Mulock Houwer, 1921). Zonder problemen werd het plan vervolgens door de gemeenteraad vastgesteld.

3.3. De ontwikkeling van de wijk 1915-1940

Algemeen

Bij gebrek aan een vastgesteld uitbreidingsplan zetten de spontane ontwikkelingen van voor 1915 zich in de eerste jaren na de grenswijziging door. Vanaf 1921 werd het gebied in grote lijnen volgens het vastgestelde uitbreidingsplan ingevuld, hoofdzakelijk met duurdere middenstandswoningen, herenhuizen en villa's.

De aanleg van de wegen en lanen geschiedde als onderdeel van de woningbouwplannen. Zodoende bleef de Verlengde Heereweg tot de Tweede Wereldoorlog de enige doorgaande verbinding. Deze groeide dan ook uit tot een 'drukke' verkeersweg.

Van de geplande grootschalige groenaanleg in het oostelijk deel van het gebied werd slechts de begraafplaats

Esserveld gerealiseerd.

Woningbouw

In de eerste jaren na de grenswijziging ging de lineaire ontwikkeling langs de Verlengde Hereweg door. Bij de oude kern van Helpman werden in aaneengesloten bebouwing middenstandswoningen en herenhuizen gebouwd, die het gebied een stedelijk karakter gaven. Verder naar het zuiden verschenen villa's en landhuizen. Door de ruime opzet kreeg dit gebied een meer landelijk karakter.

In de oude kern verdichtte de bebouwing aan de zijstraten van de Verlengde Hereweg zich enigszins door de bouw van (voornamelijk) arbeiderswoningen.

Rond 1920 werden twee woningbouwverenigingen actief in de wijk.

De in 1918 opgerichte woningbouwvereniging "Tuinstad" was een initiatief vanuit de "Maatschappij tot bevordering van woningtoestanden" om ook te bouwen voor de wat beter gesitueerden, teneinde te voorkomen dat die goedkope woningen zouden 'blokkeren'.

De eerste 15 woningen van deze vereniging werden in 1921 gebouwd aan de westkant van de Verlengde Hereweg, op het punt waar het straatprofiel zich verbreedt.

In 1922-1923 bouwde "Tuinstad" 72 woningen aan de Helperbrink. Dit complex werd ontworpen door J.A. Mulock Houwer. De woningen van twee bouwlagen met kap hebben kleine voortuinen en vormen een aaneengesloten gevelwand, waarvan het middelste deel iets teruggediept is.

In dezelfde periode bouwde "Tuinstad" aan het De Savornin Lohmanplein, de De Savornin Lohmanlaan en de Dr. D. Bosstraat een complex van 83 woningen en een winkel. Voor een uitgebreidere beschrijving hiervan wordt verwezen naar paragraaf 5.1.

Een jaar na de oprichting van "Tuinstad" richtte het bestuur daarvan een zustervereniging op: de "Groningse Woningbouw". Deze vereniging bouwde in haar oprichtingsjaar 27 woningen aan de Helperkerkstraat. Ook deze woningen tellen twee bouwlagen met kap en hebben kleine voortuintjes.

Het overgrote deel van de woningen in Helpman werd door particulieren gebouwd.

De oude kern werd eerst in oostelijke richting uitgebreid. Tussen 1924 en 1941 werd het gebied tussen het Helperdiep, de Haydnlaan en de Waldeck Pymontstraat ingevuld. Het betrof hier over het algemeen middenstandswoningen en herenhuizen van twee bouwlagen met kap of drie bouwlagen met plat dak. Vrijwel overal kwamen (kleine) voortuinen. De meeste complexen werden vormgegeven in (verstrakte) Amsterdamse School, danwel in Interbellum-stijl.

De uitbreiding van de oude kern ten westen van de Verlengde Hereweg was kleiner van omvang en vond vooral vanaf het eind van de jaren '20 plaats. De bebouwing kwam

in grote lijnen overeen met die ten oosten van de Verlengde Hereweg. Het ging hier echter uitsluitend om middenstandswoningen, waarvan slechts een deel voortuintjes kreeg. Aan het noordelijk deel van de Van Starckenborghstraat werden portiekwoningen van drie bouwlagen met kap gebouwd.

Het deel van de wijk tussen de Van Royenlaan/R.K.Z. en de Van Ketwich Verschuur-/Goeman Borgesiuslaan vormde een meer op zich zelf staande uitbreiding die grotendeels volgens het uitbreidingsplan werd uitgevoerd. voor een beschrijving hiervan wordt verwezen naar paragraaf 5.1.

Het stratenpatroon van het villagebied ten zuiden van de Goeman Borgesiuslaan werd minder rechtlijnig dan oorspronkelijk gepland was. Vanaf 1931 werden hier de eerste villa's en landhuizen gebouwd. In 1940 was nog maar een deel van de percelen bebouwd.

De bebouwing van het deel van de Verlengde Hereweg ten zuiden van de Van Ketwich Verschuur-/Goeman Borgesiuslaan wordt beschreven in paragraaf 5.2.

Voorzieningen en overige bebouwing

Bij de grenswijziging in 1915 had de gemeente Haren bedongen dat de gemeentelijke tramlijn, die sinds 1910 elektrisch was, doorgetrokken zou worden naar het dorp Haren. In de Verlengde Hereweg lag echter het tramspoor van de paardentram naar Zuidlaren dat ongeschikt was voor een elektrische tram. Bovendien wenste de "Zuidlaarder Tramwegmaatschappij" deze lijn niet op te geven.

Na het faillissement van deze onderneming in 1918 werd door de gemeente eerst drie jaar lang een busdienst op Haren onderhouden. In 1921 werd de bus vervangen door een elektrische tram. Vanaf 1939 reed er weer een bus.

Winkels werden veelal gebouwd als onderdeel van woningbouwcomplexen en bevonden zich zodoende verspreid door de hele wijk. Al voor de Tweede Wereldoorlog begonnen de winkels zich echter te concentreren aan de Verlengde Hereweg, met name ter hoogte van de oude kern van Helpman.

In 1923 werd aan de Verlengde Hereweg, even ten zuiden van de oude dorpskern, het Rooms Katholiek Ziekenhuis gebouwd. Het markante gebouw, dat ontworpen werd door architect A. Th. van Elmpt, werd iets teruggelegd ten opzichte van de rooilijn en kreeg aan de voorzijde een gazon met struiken en heggen. Aan de achterzijde vonden later meerdere uitbreidingen plaats. Na een tijd lang gekraakt te zijn geweest, bevinden zich in het gebouw tegenwoordig woon-eenheden voor jongeren.

Een jaar later werd aan de Moddermanlaan een overdekt zwembad annex badhuis gebouwd, het Helperbad. Het gebouw in de stijl van het Functionalisme is tegenwoordig nog steeds in gebruik als zwembad.

De enige kerk die voor 1940 in Helpman werd gebouwd, was

de Helperkerk aan de Coendersweg, tegenover de Helperkerkstraat. Deze was al rond het midden van de jaren '80 van de negentiende eeuw gebouwd ter vervanging van een nog ouder kerkje op die plek.

In 1933 werd het gebouw, dat elementen van het Eclecticisme en de Neo-gotiek vertoont, verbouwd door het architectenbureau van Nijhuis en Reker. Hierbij werd tevens een verenigingsgebouw met bovenwoningen gebouwd.

Ook het aantal scholen in de wijk was (als gevolg van de lage bevolkingsdichtheid en de bevolkingssamenstelling) klein.

De enige lagere school van de wijk werd in 1927 gebouwd aan de Haydnlaan. Het gebouw, waarin nog steeds een gemeentelijke basisschool gevestigd is, werd door gemeente-architect S.J. Bouma ontworpen in de stijl van de Amsterdamse School.

Een jaar daarvoor was aan de Helperbrink een Rijks Hogere Burger School gebouwd naar een ontwerp van J.A. Mulock Hower. Tegenwoordig is hierin een scholengemeenschap gevestigd. Ook in 1926 werd aan de overkant van de straat naar een ontwerp van dezelfde architect een Marechausseekazerne gebouwd. Het complex is U-vormig en heeft een bestraat voorplein met in het midden een gazon. Aan het eind van de jaren '80 werd de kazerne verbouwd tot een aantal wooneenheden.

In 1927 verrees aan de De Savornin Lohmanlaan een rusthuis van de Doopsgezinde Gemeente. Het gebouw, door Kazemier & Tonkens in Interbellum-stijl vormgegeven en in 1932 verbouwd en uitgebreid, doet nog steeds dienst als rusthuis.

Twee jaar later werd aan de Goeman Borgesiuslaan naar een ontwerp van architect M.G. Eelkema het verzorgingstehuis "Eugeria" gebouwd. Het gebouw in Interbellum-stijl huisvest tegenwoordig een particuliere middelbare school.

Rond 1930 werd de begraafplaats "Esserveld" aangelegd. In het uitbreidingsplan was een veel grotere begraafplaats geprojecteerd die via een plantsoen met vijvers als centrale as aansloot op het park Groenestein in het noorden van de wijk.

Het complex werd ontworpen door gemeente-architect S.J. Bouma. Het heeft een radiale opzet en wordt omringd door een gracht. De brug over deze gracht en het poortgebouw, waarin zich een mortuarium, een kantine en een materialenbergplaats bevinden, werden vormgegeven in de stijl van de Amsterdamse School.

4. ONTWIKKELINGEN NA DE TWEDE WERELDOORLOG

Na 1945 verdwenen de grotere bedrijven die zich in de nabijheid van het Helperdiep gevestigd hadden. De redenen hiervoor waren plaatsgebrek en het feit dat de verbinding van het Helperdiep met het Winschoterdiep en het Noord

Willemskanaal verdween. Ook de oude afwateringssloot "Het Maar" verloor haar functie en werd bij de aanleg van de woonwijk "De Wijert" vergraven tot een aantal vijvers. Op enkele vrijgekomen terreinen werd nieuwbouw gepleegd. Het gebied tussen de Helpermolenstraat en de Van Royenlaan werd ingevuld met woningbouw aan nieuw aangelegde straten. De structuur van de wijk bleef echter gehandhaafd. De enige, kleine wijziging betrof het grotendeels verdwijnen van de Dr. D. Bosstraat ten gevolge van een uitbreiding van het R.K.Z. Deze straat achter het ziekenhuis was voor 1945 al wel aangelegd maar slechts gedeeltelijk bebouwd.

Hoewel het uiterlijk en de stedenbouwkundige structuur van de wijk op zich dus vrijwel onveranderd bleven, kreeg Helpman na de Tweede Wereldoorlog wel een geheel nieuwe plaats tussen de nieuw gebouwde wijken. In het oosten gaat de wijk min of meer geleidelijk over in "Coendersborg". De scheiding met "de Wijert" en "de Wijert-zuid" is weliswaar scherper, maar ook hier is duidelijk aangesloten bij de bestaande structuur. Door het doortrekken van wegen ontstonden er enkele belangrijke, doorgaande verbindingen. Zo werd de Helperbrink in oostelijke richting doorgetrokken en sloot in het westen de Van Iddekingeweg er op aan. Ook de De Savornin Lohmanlaan en de Goeman Borgesiuslaan werden naar het oosten toe doorgetrokken. De Van Ketwich Verschuurlaan werd in westelijke richting voortgezet. De belangrijkste noord-zuid verbinding bleef de Hereweg. Door de aanleg van een brug over het Helperdiep in het verlengde van de Coendersweg en het doortrekken van de Haydnlaan naar het noorden kregen ook deze wegen echter een belangrijke functie voor het verkeer.

5. GEBIEDEN MET BIJZONDERE (STEDENBOUWKUNDIGE) WAARDEN

5.1. Het gebied ten zuiden van de oude kern

Het deel van de wijk tussen de oude kern van Helpman en de Van Ketwich Verschuur-/Goeman Borgesiuslaan wordt aangeduid als gebied met bijzondere stedenbouwkundige waarden. Dit gebied wordt in het noorden begrensd door de Van Royenlaan en het R.K.Z., in het oosten door de Troelstralaan, in het zuiden door de Goeman Borgesius- en Ketwich Verschuurlaan en in het westen door de Hora Siccamingel.

Voorbij het in 1923 gebouwde Rooms Katholieke Ziekenhuis verbreedt het profiel van de Verlengde Hereweg zich door ventwegen aan weerskanten, die van de hoofdrijbaan gescheiden worden door groenstroken met bomen. De parallelwegen en groenstroken eindigen bij de kruising met de Van Ketwich Verschuur- en Goeman Borgesiuslaan. Aan weerskanten staan herenhuizen met ondiepe voortuinen,

gebouwd in 1922. De gesloten gevelwanden van twee (en op de hoeken drie) bouwlagen met kap worden onderbroken door de Moddermanlaan en de De Savornin Lohmanlaan.

Ten oosten van de Verlengde Hereweg ligt aan het De Savornin Lohmanplein, de De Savornin Lohmanlaan en de Dr. D. Bosstraat een complex van 83 middenstandswoningen (en oorspronkelijk één winkel) dat in 1922-1923 gebouwd werd door woningbouwvereniging "Tuinstad".

Het rechthoekige De Savornin Lohmanplein staat haaks op de gelijknamige laan en heeft aan de zuidkant een halfronde beëindiging. Het plein zelf bestaat uit een groen gazon in het midden, dat wordt omzoomd door bomen.

Aan de noordkant van de De Savornin Lohmanlaan zet het complex zich door aan de Dr. D. Bosstraat. Deze straat liep oorspronkelijk door tot aan de Emmastraat maar verdween na de Tweede Wereldoorlog ten gevolge van een uitbreiding van het ziekenhuis. De bebouwing aan de oostzijde ligt in het verlengde van de oostelijke wand van het De Savornin Lohmanplein. De westelijke wand ligt in het verlengde van de as van dat plein.

Door de verbreding van het profiel van de De Savornin Lohmanlaan en de aanwezigheid van een middenberm vanaf de Dr. D. Bosstraat is daar een soortgelijke 'verspringing' aanwezig.

De bebouwing bestaat uit twee bouwlagen met kap. De halfronde beëindiging van het plein wordt geaccentueerd doordat de aaneengesloten gevelwanden op de hoeken verspringen. De benedenwoningen hebben kleine voortuintjes.

Volgens de oorspronkelijke opzet was in de zuidelijke wand een poortgebouw opgenomen, dat toegang gaf tot een tuingang die een grote gemeenschappelijke en kleinere privé moestuinen aan de achterzijde van de woningen ontsloot.

De De Savornin Lohmanlaan kruist verder naar het oosten achtereenvolgens de Van Houtenlaan en de Troelstralaan. De bebouwing aan de eerstgenoemde straat bestaat uit enkele complexen herenhuizen, over het algemeen twee bouwlagen met kap. De voortuintjes worden omgeven door bakstenen muurtjes. Aan beide zijden van de straat staan bomen.

De bebouwing aan de Troelstralaan bestaat uit portiekwoningen van drie bouwlagen met kap en eengezinswoningen van twee bouwlagen met kap, alle uit de jaren vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Ook deze straat heeft een uitermate groen karakter.

De Van Houtenlaan en de Troelstralaan eindigen in het zuiden beide met een knik op de licht gebogen Goeman Borgesiuslaan, die vanaf de Verlengde Hereweg schuin naar het zuidoosten loopt.

De noordoostkant van deze laan vormt een gesloten gevelwand, bestaande uit herenhuizen van één bouwlaag met kap en voortuinen. Aan de overzijde staan (op het voormalige sportterrein van Be Quick) herenhuizen en

(dubbele) villa's met royale tuinen.

Een groot deel van de bebouwing aan de Goeman Borgesiuslaan is ontworpen door architect M.G. Eelkema en kwam reeds voor 1930 tot stand.

Aan de westkant van de Verlengde Hereweg zet de lichte buiging van de Goeman Borgesiuslaan zich voort in de Van Ketwich Verschuurlaan. Aan de noordzijde hiervan staan herenhuizen (vrijstaand en meer-onder-één-kap) van twee bouwlagen met kap en met voortuintjes. Ook van een groot deel hiervan was M.G. Eelkema de ontwerper. Aan de overzijde werd pas na de Tweede Wereldoorlog gebouwd.

De buurt ten noorden van de Van Ketwich Verschuurlaan heeft een rechthoekig stratenpatroon, bestaande uit de evenwijdig aan elkaar lopende Moddermanlaan, Van Panhuysstraat en Van Royenlaan en de haaks daarop staande Van Starckenborghstraat, De Ranitzstraat en De Sitterstraat. In een eerdere versie van het uiteindelijk vastgestelde uitbreidingsplan ontbraken de Van Panhuysstraat en de De Sitterstraat en was op de plek van de De Ranitzstraat een rechthoekig plein met in het midden een gazon geprojecteerd, dat zich aan de overzijde van de Van Ketwich Verschuurlaan iets versmald doorzette.

De bebouwing in de buurt bestaat uit verschillende typen woningen uit de periode 1922-1935: vrijstaande woningen, herenhuizen, portiekwoningen en etagewoningen.

De opbouw van de over het algemeen gesloten gevelwanden varieert van één bouwlaag met kap tot drie bouwlagen met en zonder kap. De gebruikte stijlen zijn die van de Amsterdamse School, de verstrakte versie daarvan en de Interbellum-stijl.

Extra aandacht verdient het in 1934 in Interbellum-stijl gebouwde complex aan de De Ranitzstraat. Deze verbreedt zich ten noorden van de Moddermanlaan tot een rechthoekig plein met in het midden een gazon en bomen. Aan de lange zijden hiervan telt de bebouwing twee bouwlagen met kap, aan de korte zijde drie bouwlagen met kap. In de korte zijde bevindt zich een onderdoorgang naar de Van Panhuysstraat.

Steeds meer welgestelden uit de stad lieten langs de (Verlengde) Hereweg (en de Rijksweg in Haren) villa's en landhuizen bouwen, veelal omgeven door parkachtige tuinen. Zo ontstond een zeer representatieve entree van de stad.

Voor een meer uitgebreide beschrijving van de bouw van villa's in verschillende perioden wordt (nogmaals) verwezen naar de gemeentebescrijving van Haren. Voor meer specifieke gegevens en architectonische aspecten van de villa's en landhuizen in het gebied wordt verwezen naar de objectinventarisatie (zie deel b).

LITERATUUR

Kooij, P., Groningen 1870-1914; sociale verandering en economische ontwikkeling in een regionaal centrum, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1987

Mulock Houwer, J.A., De groei van Groningen onder het functioneren der Woningwet, De Ingenieur, nr. 37, 1921, blz. 707-716

Tammeling, B.P. (red.), Haren van vroeger tot nu